

VÄIKE SOORETK LÄBI EESTI ILUKIRJANDUSE

PIRET PUNGAS-KOHV
EESTIMAA LOODUSE FOND

MÄASTIKULE KLEEPUV TEKST
09.06–11.06. 2016

MIS SEE SOO ON?

*Kus vesi on, kuid laev ei sõida,
kus maa on, kuid käia ei saa*

Foto: Jüri-Ott Salm

*Madalsoo
Siirdesoo
Kõrgsoo e raba
5,6%*

MIKS JA MISPÄRAST?

- palju ökoloogilise sisuga teavet, aga sood ja kultuur?
 - tegelesin doktoritöös
 - osa LIFE Mires Estonia projekti „Soode kaitse ja taastamine“ 2015.-2020. tegevustest:
 - tutvustada ja uurida soode kultuurilist käsitlemist sh
 - representatsiooniuuringud soodest eesti loomeinimeste töödes ning kuidas see haakub inimeste arvamuselga soodest
 - soodustada ainetevahelist lõimumist koolis
 - soodustada raamatute lugemist

KUIDAS RAAMATUD MINUNI JÕUAVAD?

- 776 inimese küsitlus doktoritöö raames
- Eesti Ilukirjanduse Andmebaasi märksõnaotsing (soo, raba, turvas, turba, kanarbik; lauka; laugas; jõhvi; murak´)
- juhuviited

TULEMUSED (PRAEGUSEKS)

- Tulemused kajastuvad pidevalt täieneva andmebaasina projekti LIFE Mires Estonia kodulehel soo.elfond.ee
- Hetkel olemas viited ca 60 ilukirjanduslikule trükisele (proosa)
- Valmib artikkel „Eesti Looduse“ erinumbrisse

Foto: Marko Kohv

MÕTTEID TULEMUSTE KÄSITLEMISEL

1. millist ajastut kirjanik kujutab oma teoses?
2. žanripõhisus (romaan, novell, jutustus jms)
3. soo-teema käsitlemisviis (nn soorolli meelsus ja selle komponendid) ning intensiivsus:
 - Soo kui „juhuslik“ taust (*a la* „elab metsade ja soode keskel“)
 - Sool on mingil moel sümboolne tähendus (*a la* sureb keegi just soos)
 - Soo on trükises kesksel kohal - n-ö. personifitseeritud (kogu tegevus keerleb soo omadustest lähtuvalt soo ümber)
4. trükise esmane ilmumisaasta - võrdlus soodesse suhtumisega ühiskonnas laiemalt
5. muutused ca 150 jooksul?

AJASTU KUJUTAMINE TEOSTES

- Enamik nn endaaegsed teosed:
 - v.a ennevanasti..., ennemuistsed jutud vms
 - eranditeks nt:
 - Andres Saar „Vambola“ 1889 (*Eesti vabadusvõitlus*)
 - August Jakobson „Miika Valtsbergi roim“ 1931-1934 (pärisorjuse aeg)
 - Jaak Sarapuu „Soovaimude laukast“ 1987 (Eesti varane rauaaeg)
 - Rein Põder „Pardiajaja“ 1988 (Liivi sõda)

MITU – CA 60 TRÜKIST

- Eepos 1
- Epopöa 1 (st 5 osa)
- Romaanid (s.h ballaadromaan ja 3 lühiromani) 11
- Novellid 10
- Jutustused 12
- Näidendid 2
- Esseistika (sh päeviku vormis) 4
- Muinasjutud 1
- Kunstmuinasjutt 1
- Kunstmuistendid 4
- Lühijuttude kogumikud 5
- Muu lühiproosa 4

SOOD JA EESTI ÜHISKOND

??????

TRADITSIOONILINE: liminaalne INDUSTRIAALNE: soo kultuuristamine ÖKOLOOGILINE: estetiseeritud*

>1900	1908	1909	1936	1945-1970	~1970	1981	1990	1994	2011
Labidaturvas Marjad jaht Taliteed pelgupaik	Balti Sooparandajate Selts Organiseerida teaduslikele alustele tuginevat soomaade kultiveerimist ja kasutamist.	I turba tarvitajate ühisus Lehtses	Ühe-kopaline ekskavaator	„Stalinlik looduse ümberkujundamine on kolhoosi jõukuse alus“	soodesõda – sõna jõud vs masinad	Loodi 30 sookaitseala	Soode populariseerimine, laudteed	I Ramsari ala Matsalu RP	I soo taastamine
									

SOORETK SIIS...

ÜLEMÖÖDUNUD SAJAND: KUS MÄGI, SEAL MÕIS, KUS ...

NÄITEKS:

- Pärn (1873) Räbala-Hans ja Serva-Aadu
 - Kreutzwald (1862) Kalevpoeg
 - Kunder (1885) Eesti muinasjutud
 - Saal (1889) Vambola
 - Liiv (1894) Vari
-
- soo on kui olustiku komponent
 - rahvapärimuslikku ainet kasutades mitmekesine tähendusväli
 - pärimuse-väliselt soo kirjeldus muutub, rõhutades trööstitust, vaesust ja inimeste rasket elu

KREUTZWALD „KALEVIPOEG“

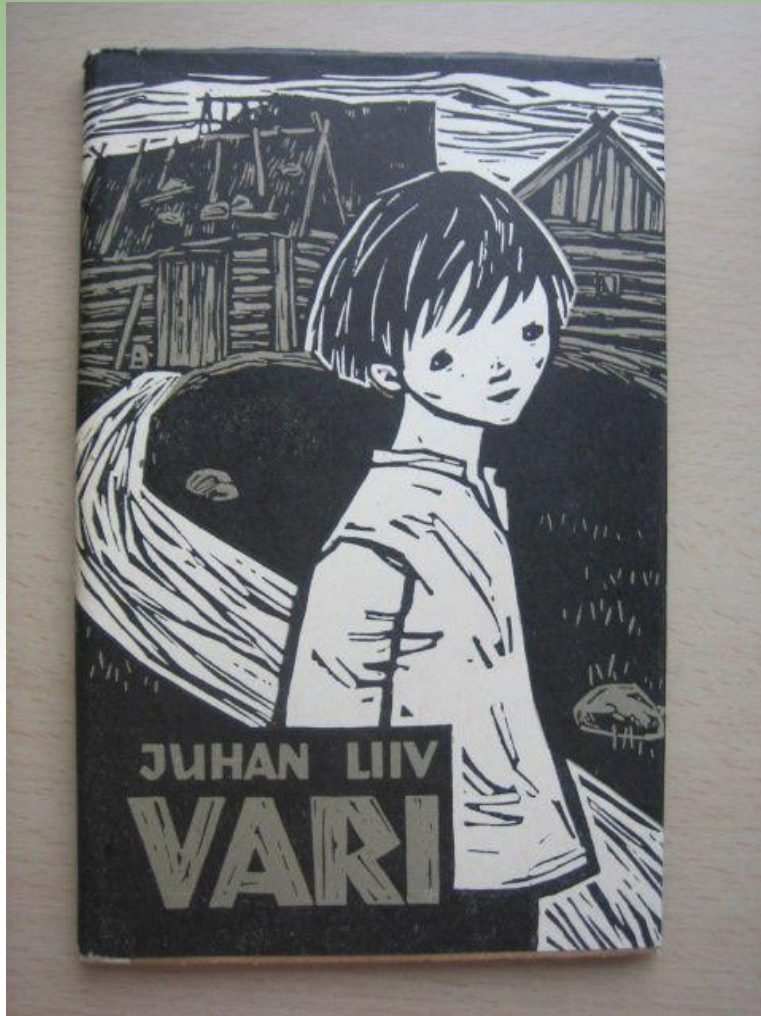

„MÖÖDA NÕMME NÕTKUTELLES /
MÖÖDA SOODA SÕTKUTELLES...“

„Kalevipoja“ illustratsioon Wikipediast; autor: Oskar Kallis

JUHAN LIIV „VARI“

1966. aasta trükise kaanepilt;
illustraator Toivo Kullas

„SOOS EI KASVA MIDAGI...“

(1894)

SOODE KASUTAMINE 1905-1920

NÄITEKS:

- Tuglas/Mihkelson (1906) Hingemaa (jutustus)
- Tuglas/Mihkelson (1907) Jumala saar (muinasjutt)
- Luts (1914) Soo (Kirjutatud on...) (jutustus)
- Eessaare (1916) Üle mädasoo (novell)
- Oks (1918) Tume inimeselaps
- Kivikas (1919) Üle soo (novell)
- Kivikas (1919) Sookaelad (novell) - maaihalus - „Olgu ta loss või onn, olgu ta põllul või rabas, kui ta ainult oma on!“
- Luts (1919) Sinihallik ja sootuluke (muinasjutt) - sootuluke tahtis naise juures käivat meest endale - mees upub laukasse

Soo osatähtsus teostes on suurem, kohati lausa personifitseeritud;

Realism toob päevakorrale olustiku sellisena nagu see on; romantikataotlus lisab soole üha enam õudust;

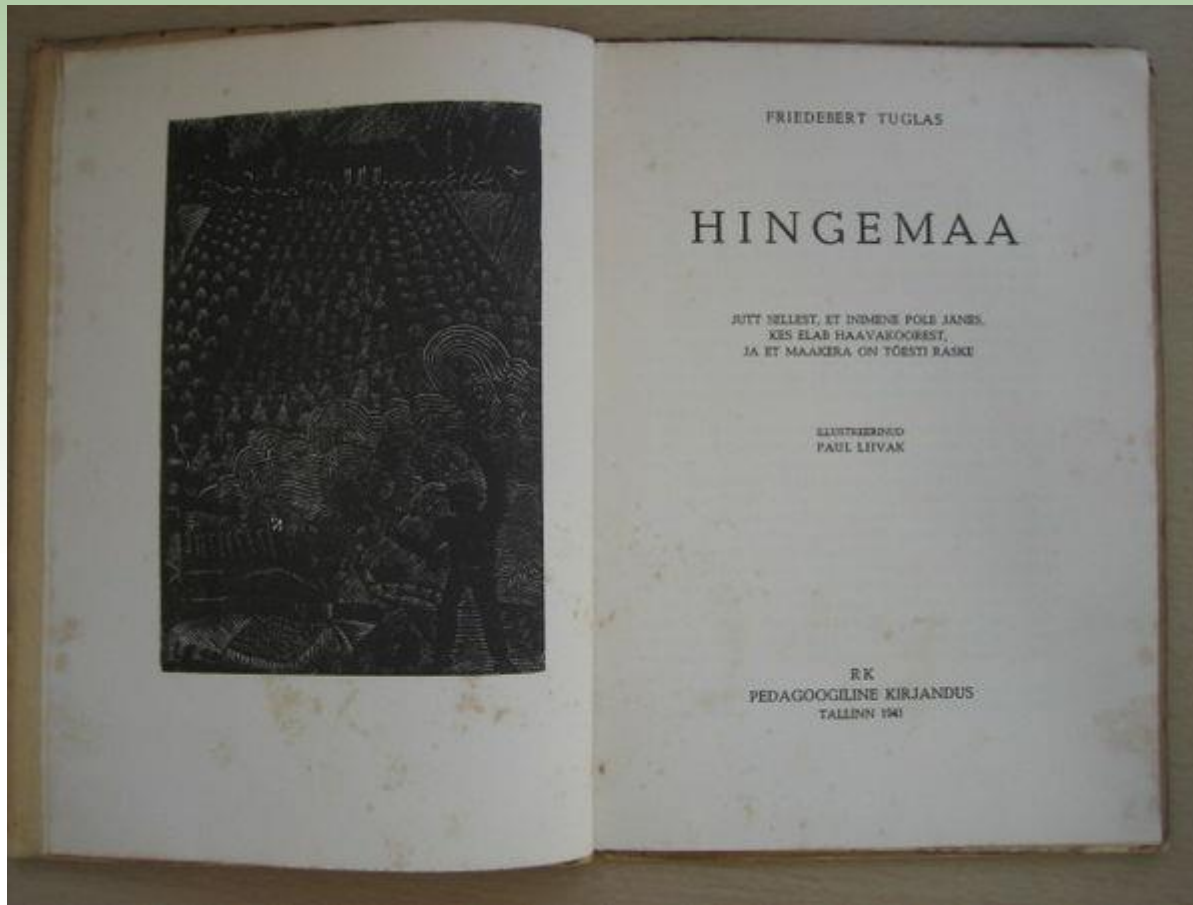
Inimeste siseheitlused

.....

„koriseb“ - madal vähekõlav rögisev häälightsus või ebamäärane madal tume loodushäl

FRIEDEBERT TUGLAS „HINGEMAA“

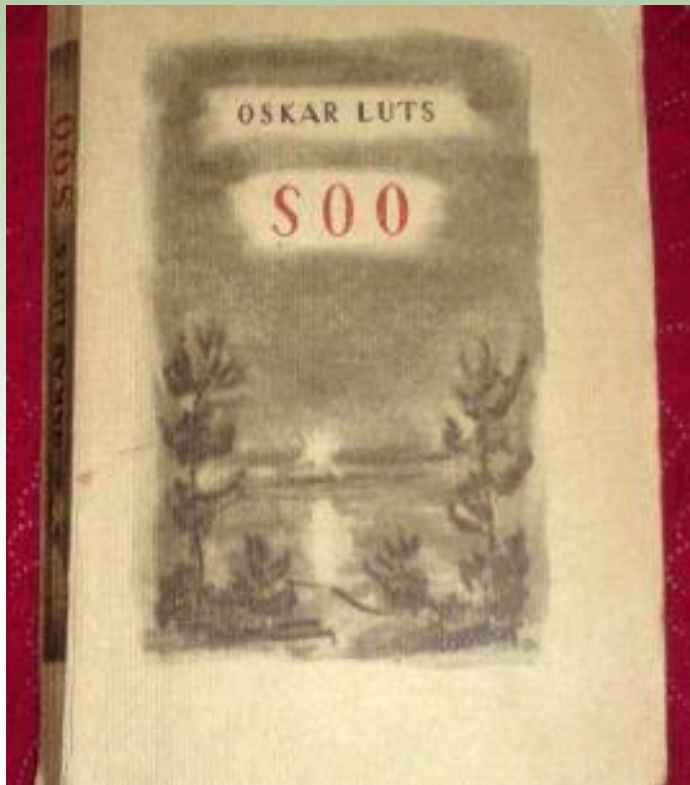

„Waesus tuleb!“
(1906)

1945. aasta väljaande sisekaas;
illustraator Paul Liivak

NT OSKAR LUTS „SOO“

*„Oo, kuidas kihiseb ja koriseb
soo...“*

(1914)

1945. aasta väljaande kaanepilt;
illustraator Märt Laarman

NT ALBERT KIVIKAS „ÜLE SOO“

*„Ka talvel kardeti seda sood
oma Mäda jõega...
(1919)*

Illustratsioon: Sookaelad (A. Kivikas)

(<https://www.e-varamu.ee/item/IEHO2DVWVOZJHBR5A5CJNGXKUJDCODBV>)

illustraator Eduard Wiiralt

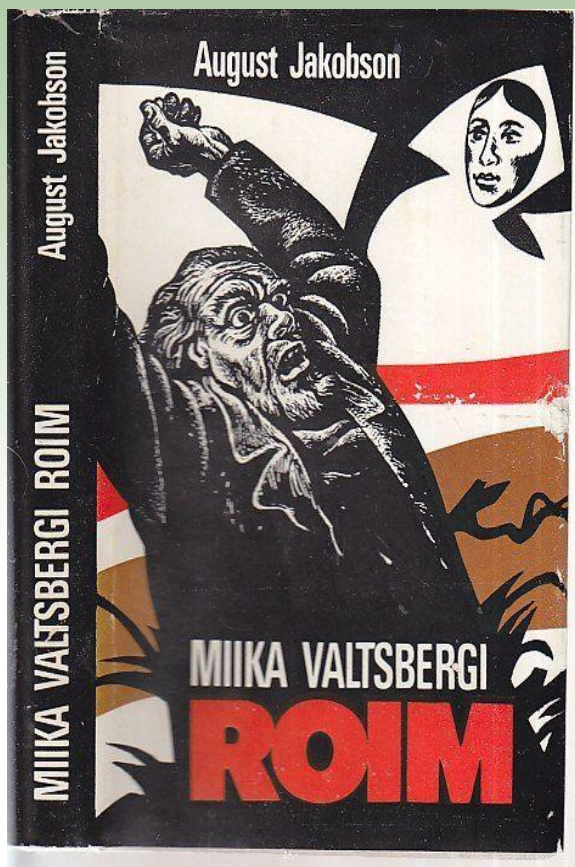
EGA PALK SOOPEAL KASVA SOODE KASUTUS KUNI 1920-1940

9 romaani jmt

- Palju suurteoseid (nt Tammsaare „Tõde ja Õigus“, Jakobson „Miika Valsbergi roim“, Roht „Kurgsoo“, Metsanurk)
- Soo kui võitlusareen, vaesuse ja viletsuse võrdkuju, millest on vaja lahti saada (st sood on vaja kuivendada) - vahel lausa ohkasin
- realistlikud kirjeldused - võitlus maaga, hingemured ja mida teised arvavad;
- soo tegevuspaik, kus miskit ikka juhtub - mõrvad, eksimised, soos elavad veidrikud;
- žanrina lisanduvad lastejutud
- **NB! Kaks korda nimetatakse sood ilusaks! - ütlejad need, kes ei ela maal!**

AUGUST JAKOBSON „MIIKA VALTSBERGI ROIM“

1980. aasta väljaande kaanepilt;
illustraator P. Luhtein

„Kuid mülgas oli tõusnud juba rinnuni...“
(1931)

TAMMSAARE „TÕDE JA ÕIGUS“ V

„Küll siin on ilus,“ ütles Tiina nagu mingis ekstaasis.

(1936)

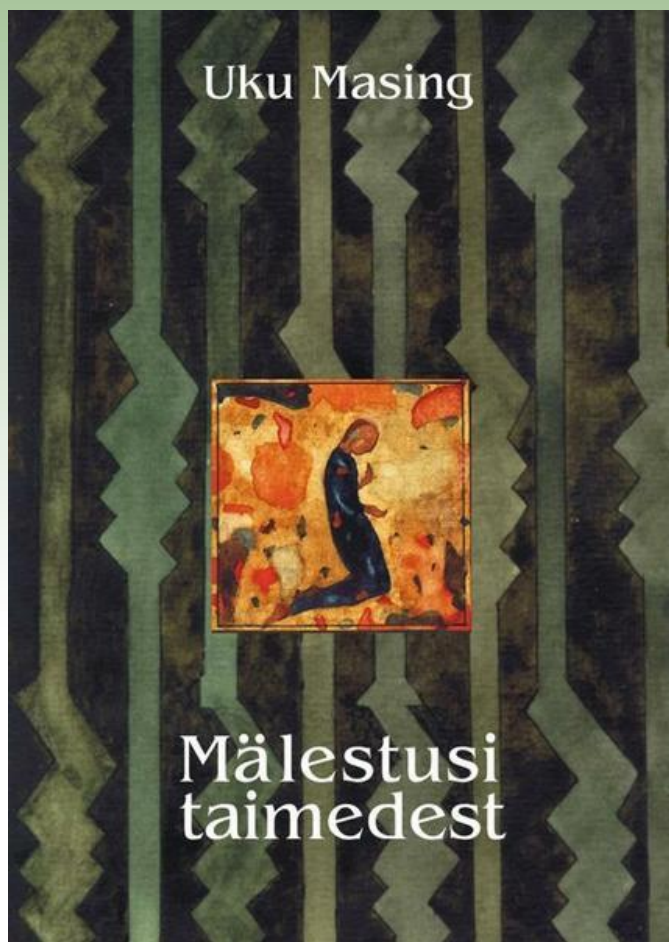

SOODE KASUTUS 1940-1980

- muutus - kaovad suurteosed - elu-olugi ju soos või selle servas suurt ei ole
- tähenduslik mitmekesisustumine
- 1949.a „Kirjanikud ja kunstnikud, võideldge looduse ümberkujundamise stalinliku plaani teostamise eest!“ Sirp ja Vasar
- sõjale vastanduvat kergus (Gailit „Ekke Moor“)
- jätkuv võitlust maaga (Kivikas „Karusekose“; Vaher „Päeva palge ees“)
- AGA ideoloogia ei ole nii jõuline kui ühiskonnas üldiselt
- soo sümboolsuse rõhutamine ja linnaolustiku lisandumine (Angervaks „Kelk soo peal“)
- metsavendlus vihjamisi
- lisanduma hakkavad looduskaitset puudutavad trükised (Jõgisalu kogumikust „Nõiutud allikas“)

Uku Masing „Mälestusi taimedest“

„Soo on mu meelest koledam
kui paanepäälne...“
1950. aastate käsikiri; ilm. 1996)

1996. aasta väljaande kaanepilt;
illustraator Inge Kudisiim

SOODE KASUTUS 1980-2016

- Teemaatiliselt kui ka žanripõhiselt jätkuvalt mitmekesine
- Tekivad pildialbumid jms kaitsealade kohta,
- Pärimus päevakorras - Laipaik „Maarjakask“
- Päevakorda tekib esseistlik stiil Lepasaare kirjeldused/mõtisklused (1996/2011) „Sooradadel“; Mikita (2015) Lindvistika; (2016) Metsik sõna
- Eriilmeline Rein Põder (1988) Pardiajaja - „suund soos välja“
- Soo kui ulmeline tegevuspaik - Hargla (2000) „Rabaröövel“;
- Soo (uuesti) kui liminaalne ala - Sommer (2014) „Sealpool sood“
- Sooga seotud kirjanduses on hüppeliselt tõusnud lastekirjanduse osakaal

NT JUHAN LEPASAAR SOORADADEL

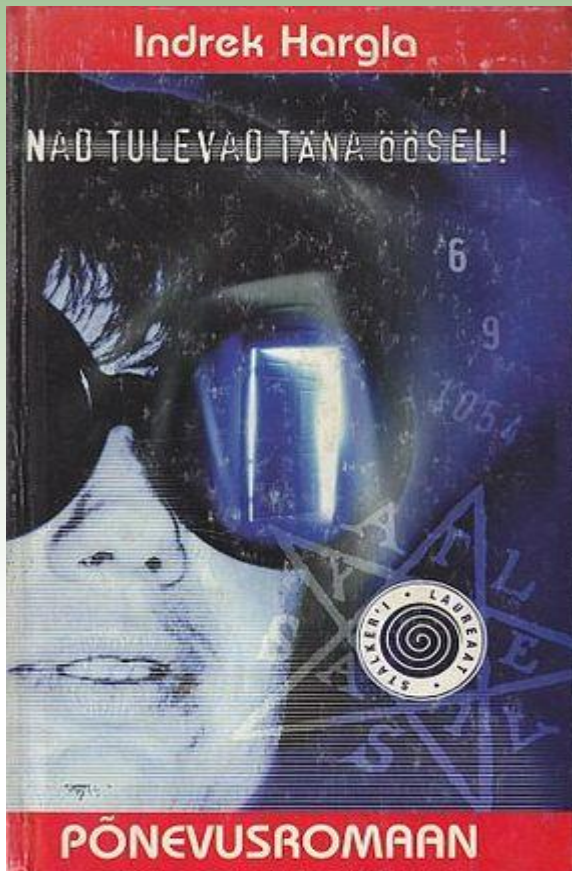
*„Hakkad üle lageda paistva
saarekese või metsatuka poole
minema, lähed ja lähed, aga ...“
(1996)*

1996. aasta väljaande kaanepilt

INDREK HARGLA „RABARÖÖVEL“

„Ervin pani käe mulle õlale.
Võpatasin...“

(2000)

2000. aasta väljaande kaanepilt;
illustraator Kutt Niinepuu-Kiik

Lastekirjandus

- Kreuzwald, Kunder
- Jaik, Luts
- Soo osatähtsuse tõus 20. sajandi lõpus
- Sookollid - looduse kaitsja roll (Vaiksoo „Soovaimu lood“; Pervik „Sookoll ja sisalik“, Valter „Pokuraamatud“; Must „Põrgu vägi“; Pungas et al „Kalli ja Modrise soorännulood“);
- Täheke
- muistendite ja pärimuslugude osatähtsuse tõus
- proosas alternatiivina kirjeldatakse pere elu-olu aastaringina, mil käiakse nt soos marjul (Vaiksoo „Neli hommikut ja üks õhtu“; Sits „Saiasoo lood“)

HEINO VÄLI „RAJAD SOOS“

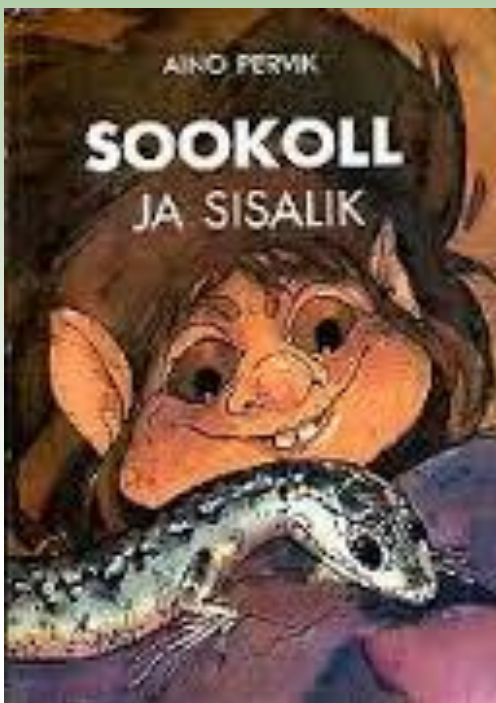

1962. aasta väljaande kaanepilt
illustraator Väino Tõnisson

*„Ja jälle on ümberringi lage soo...“
(1962)*

AINO PERVIK „SOOKOLL JA SISALIK“

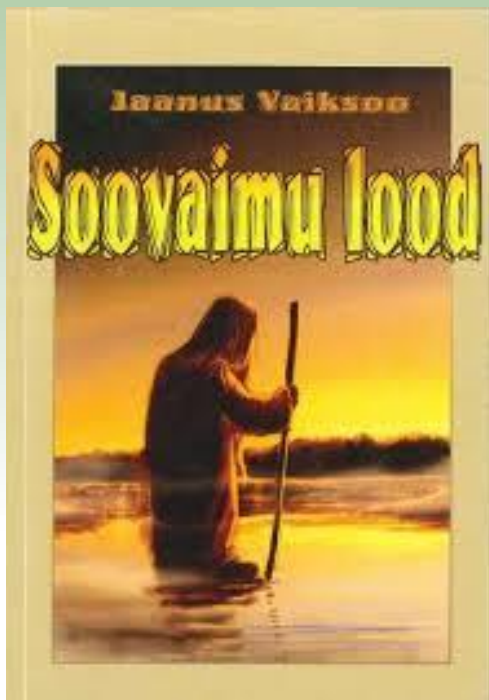
1986. aasta väljaande kaanepilt
illustraator Piret Selberg

*„Mööda õõtsuvat sood ja lagedat
raba uitas üks muretu olend...“*

(1986)

JAAANUS VAIKSOO (2007) SOOVAIMULOOD

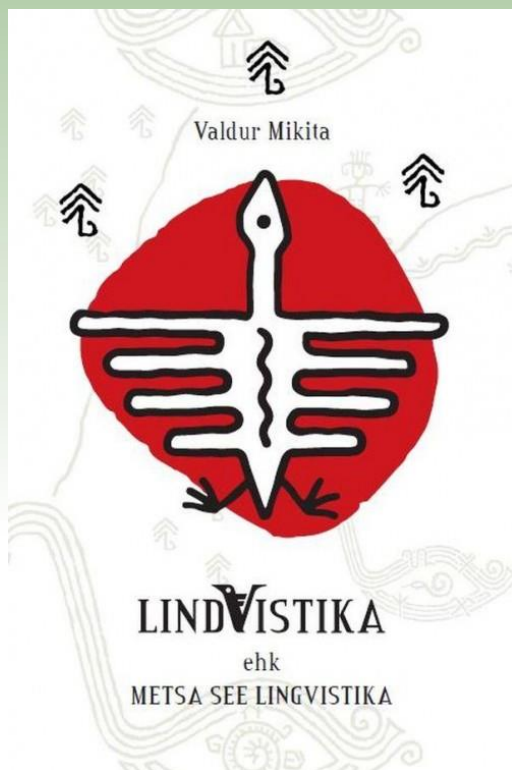

2003. aasta trükise kaanepilt
illustraator Moritz

*„Vanad Eesti rahvapärимused
räägivad soovaimust...“*

KOKKUVÕTTE ASEMEEL I VALDUR MIKITA „LINDVISTIKA“

„Meie vetevald on üldse
imeline...“

(2015)

2015. aasta väljaande kaanepilt
illustraator Maite Kotta

SOOD JA EESTI ÜHISKOND

VAESUS, SURM, VÕITLUS SOOGA, LÄHEB TASAPISI ILUSAMAKS, SOOKOLLID, PÄRAND, PEDAGOOGIKA

TRADITSIOONILINE: liminaalne INDUSTRIAALNE: soo kultuuristamine ÖKOLOOGILINE: estetiseeritud*

>1900	1908	1909	1936	1945-1970	~1970	1981	1990	1994	2011
Labidaturvas Marjad jaht Taliteed pelgupaik	Balti Sooparandajate Selts Organiseerida teaduslikele alustele tuginevat soomaade kultiveerimist ja kasutamist.	I turba tarvitajate ühisus Lehtses	Ühe-kopiline ekskavaator	„Stalinlik looduse ümberkujundamine on kolhoosi jõukuse alus“	soodesõda – sõna jõud vs masinad	Loodi 30 sookaitseala	Soode populariseerimine, laudteed	I Ramsari ala Matsalu RP	I soo taastamine

KOKKUVÕTE

- Kirjanduses kajastuv sookäsitlus haakub ühiskonna üldise meelsusega
- Sood on esitatud läbi olustiku, raskuse, õudsuse, vihkamise, müstika, ulme, pärimuse, igatsuse, pelgupaiga, sümboolse, looduskaitse prisma
- Nõukogude ideoloogia ei ole olnud nii mõjus kui võis karta
- Peamine helitunnus on „korisemine“
- Sood on kehastatud sookolli/vaimolendi kaudu
- Vähe on viiteid marjade korjamisele ning turbaga seonduvale

P.S

KUI TEATE MÕNDA RAAMATUT, LUGU, MUINASJUTTU, LUULETUST, LAULU, MAALI VMS – OLEN VÄGA RÕÕMUS, KUI MULLE NEIST KIRJUTATE.

SEE TEAVE JÕUAB **SOO.ELFOND.EE** KODULEHELE KÕIGIGA JÄGAMISEKS

Illustratsioon rmt-st „Kalli ja Modrise soorännulood“
Illustraator Triinu Sarv

Tähelepanu eest tänades ning
kirju ja viiteid oodates,

piretpk@elfond.ee

tel: 53440791

VIITED

Illustratsioonid pilt-skeemis:

- Sirtsu soo, RM F 1220:105, Virumaa Muuseumid SA, <http://muis.ee/museaalview/1469780>
- Soo kuivendamine Johannes Lingi talus, RM F 1071:40, Virumaa Muuseumid
- Plakat „Siin oli soo“, kunstnik Siima Škop
- Viktor Masingust kuvatõmmis *Youtube's* olevast videost „Viktor Masing Tartus ca 2000. a“ (Matti Masing)
- Laudtee üle Männijärve raba, foto Eesti Entsüklopeediast, 2005 (http://entsyklopeedia.ee/artikkel/endla_looduskaitseala)
- Välitööd Tudu soostikus projekti LIFE Mires Estonia „Soode kaitse ja taastamine“ (Marko Kohv)

Artiklid:

* Pungas-Kohv, P.; Keskpaik, R.; Kohv, M.; Kull, K.; Oja, T.; Palang, H. (2015). Interpreting Estonian mires: common perceptions and changing practices. *Fennia*, 193 (2), 242–259.

